

Miklós Barbara, Takács Mónika

Verbárium: egy analitiko-poétikus szótár¹

Ábrahám Miklós és Török Mária „Farkasember”-értelmezése

A Farkasember, azaz Szergej Konsztantyinovics Pankejev Freud egyik legismertebb, és a pszichoanalízis elméletének és terápiás gyakorlatának szempontjából is egyik legfontosabb esettanulmányának az *Egy kisgyermekkorú neurózis történetének*² alanya. Ő maga is Freud „leghíresebb esetének” vallotta magát, és ettől a „hírnévtől” haláláig nem szabadult.

Története a pszichoanalízis számára 1910 februárjában, 23 évesen kezdődik Freud bécsi rendelőjének díványán. A mintegy négy évig tartó analízist követően, 1914 júliusában „gyógyultán” távozó páciens – Freud befejezettnek tekintette az analízist – újabb négy év elteltével ismét jelentkezett panaszaival a professzornál. Ezúttal hét hónapig tartott a kezelés. Hazájába ezután már nem térhetett vissza, a forradalom alatt elveszítette vagyonát, Bécsben maradt, s mint elszegényedett orosz emigráns élte hátralevő napjait.³ Hat év múlva azonban újra analízisbe járt: ezúttal Freud egyik tanítványához, Ruth Mack Brunswickhez küldte. Brunswick egy évig (1926–27) kezelte, betege még Londonba is követte. Az analitikusnő 1928-ban jelentette meg „Kiegészítés Freud: 'Egy gyermekkorú neurózis történetéhez'”⁴ című beszámolóját, mely a freudi értelmezéshez számos új adattal – és elgondolással – járul hozzá. A már idős Pankejev a továbbiakban is „élvezte” a pszichoanalitikusok odaadó figyelmét és támogatását: Muriel Gardiner harminc éven át kapcsolatban állt a beteggel, s találkozásairól több tanulmányt is írt, valamint egy kötetben jelentette meg a Farkasemberről összegyűjtött szövegeket – beleértve magának Pankejevnek az emlékiratait is.⁵ 1970-ben Karine Obholzer újságíró hosszúságú kutatás után nyomára bukkant, és felkereste bécsi otthonában a már idős, magányos öregembert, hogy interjúsorozatot készítsen vele, melynek eredménye az összegyűjtött beszélgetésekből szerkesztett kötet, végül 1980-ban jelent meg, egy évvel

Pankejev halála után⁶. A lista nem teljes – azóta is számos tanulmány, értekezés és értelmezés született a Farkasemberről.

Pankejev színes egyéniségét – „art nouveau personality” írja Obholzer –, hányattatásait és szenvedéseit, melyek révén sorsa összefonódott a pszichoanalízisével, ma a róla írott szövegek tükrében vizsgálhatjuk: ezekre a fent említett írott szövegekre támaszkodik (eltekintve Karin Obholzer interjúkötetétől) az egyik legizgalmasabb Farkasember-értelmezés, Ábrahám Miklós és Török Mária: „Kriptonímia: A Farkasember Bűvös Szava” című munkája⁷, mely Pankejev történetét merőben új szemszögből, egy, a szerzők által kidolgozott interpretációs technika eszközzel írja újra. Ennek a módszernek és fogalmi apparátusnak ismertetése és kontextualizálása a jelen dolgozat célja. Ábrahám és Török szövegét kiváló szerzők figyelemre méltó írásai „veszik körül”, amelyek segítséget nyújtanak az olvasás-értelmezés során: elsősorban Nicolas Rand (Rand Miklós)⁸ fordítói előszava, amely az angol kiadáshoz készült⁹, ill. Jacques Derrida előszava a francia nyelvű kiadásban¹⁰. A szöveg természete teljes mértékben ellenáll a „lezáró” olvasat¹¹ elkészítésének, ezért a szerzők inkább hagyták magukat „beleveszni” a szövegbe, az eredeti írás és fordítás tanulmányozása során. Az ebből született tanulmány ezért sokkal inkább a francia és az angol szöveg „együttolvasásáról” mintsem az olvasatról fog szólni, valamint azon kérdésekről, melyek a szöveg „megnyílása” során artikulálódtak.

Ábrahám Miklós és Török Mária öt évet töltöttek el a Farkasember, mint „fiktív páciens” társaságában, a betegről szóló szövegeket olvasva és újraolvasva. Bravúros szövegértelmezésüket ők „fordításként” („traduction”) – már meg szerkesztett szövegek „lefordításaként”, ill. egy újabb szöveg megalkotásaként konceptualizálják. Munkájuk tehát feltárás és alkotás kettőse, amelyet megkülönböztetnek az analitikus és páciens „alkotó” és személyes dialógusától, amelynek anyaga viszont az ő értelmezésükben „aktualizálódik”.

Ábrahámék egy eredendő traumatikus eseményt fedeznek fel a Farkasember múltjában, amelyet „zéro pillanatnak” neveznek el („le moment zéro”). A freudi feltáró munka eredményeként született elgondolást kiegészítve – mely szerint a Farkasembert nővére részéről ért csábítás sarkalatos jelentőségű Pankejev gyermekkori neurózisának kialakulása szempontjából – Ábrahámék azt állítják, hogy Szergej nővére előzőleg édesapjukkal viselkedett csábítóan, s e csábítási jelenetnek öccse szemtanúja lehetett. Szergej számára végzetes a pillanat: egyszerre éli meg a rá irányuló kasztráló féltékenységet nővére részéről,

valamint saját vágyát, mely az apára irányul – s az elviselhetetlen valójában ebben a vágyban rejlik. Ábrahámék elgondolása szerint a pszichikum egyetlen „megoldást” ismer erre a helyzetre: s ez a nővér inkorporálása. Így megőrizhető az Apa, mint én-ideál, és mint szerelmi tárgy, ami ebben a csábítási helyzetben összeegyeztethetetlen lenne, hiszen Szergej és nővére ebben a jelenetben riválisok, vagyis az apa pénisze egybeesik Szergejével: el sem tűntethető (kasztráció), de élvezet forrása sem lehet. Az inkorporáció eredménye örökös belső harc lesz: a kérdés az, hogy a fantázia szintjén realizálódó kasztráció eredményeként Szergej vajon a nővérét imitálja vagy annak vágyát növeli? Ha az apára vágyik: magának vagy a nővérenek kívánja őt? Pankejev az inkorporáció révén többé nem lehet önmaga, csapdába esett.

Az inkorporáció, vagy megőrző elfojtás¹² során (vö. Freud dinamikus elfojtás fogalma) a pszichikum elzárja egy „titkos helyre” a bevallhatatlan lelki tartalmakat (jelen esetben a nővér személyét), „elnémítja”, „belső csendbe burkolja” a rá utaló szavakat. Ennek következtében a személy nem tud róla, hogy inkorporált személyiség „lakik” benne, s összezavarodnak azok a nyelvi elemek, amelyek felfedhetnék az inkorporált személy kilétét, végül a nyelv elveszti számára metaforikus erejét is (demetaforizáció). Maguk a vágyat kifejező szavak kerülnek elfojtás alá, ezért válik a Farkasember nyelvi anyaga a szerzők szerint „olvashatatlanná”, s maga az olvashatatlanság válik a Farkasember fő tünetévé. Visszatérve az inkorporáció folyamatára, azt mondhatjuk, hogy az első inkorporáció vonzza a többit; újabb inkorporált személyiségek „születnek”: az Énben tanyázó idegenek, „paraziták”. Ábrahám és Török tulajdonnevekkel látták el némelyiküket, másokat családtagokként vagy saját nevükön említene: Öcs és Nővér a Stanko és Tierka nevet kapták (mint később részletesen is utalunk rá, ez az utóbbi az orosz „siestiora” /nővérke/ szóból), az Apa, az Anya, a Némettanár, Nyanya (dada), később Pankejev inkorporálja a Pszichoanalitikust (=apa), majd Brunswicket (=nővér), stb. A Farkasember személyiségében rejtőző alakok, mint egy drámai jelenet szereplői dialogizálnak – a Farkasember kriptikus, (vagy elrejtve felfedő) „olvashatatlan” szavai által.

Pankejev többféleképpen *nem* önmaga: hol ezzel azonosul, hol azzal, mindig *más* beszél helyette (akárcsak egy médiumon keresztül a szellemek), az inkorporált személyiségek vitáznak, tüneteket produkálnak, megbetegszenek, majd meggyógyulnak

A Farkasember számára az angol nyelv „kriptikus” nyelv: egyfajta titkosírás, nem felfed, hanem elrejt. Az angol és orosz szöveg – számára a két első nyelv –

„meghallgatásával” tárják fel a szerzők az eredendő traumát. A mű eredeti címéből általunk magyarított *Verbárium* kifejezés, vagyis a Farkasember „szótára”, „bűvös szavainak gyűjteménye” (a francia „verbier”, angol fordításban „verbarium”) a „verb(e)” (ige), Ige (logosz) és a „herbier”, ill. angolul herbarium (növény- ill. gyógynövénygyűjtemény, melyben a szárított növények alakiság, pl. virágképlet alapján vannak rendszerezve) szavak kontaminált formája. A Farkasember szavai – akárcsak a herbárium lepréselt, élettelen virágai – halott szavak: megfosztva metaforikus képességüktől és hatóerejüktől, néma, olvashatatlan szavakká váltak, *preparátumok*, amelyek *alakjukban*, és nem *jelentésükben* őrzik a trauma nyomait. Ennek az „olvashatatlanságnak”, a Farkasember legfőbb tünetének eredményeképp ő maga a rejtély, az enigma. A néma, és a szerzők által *archeonímáknak* elnevezett szavakat teszik ők *olvashatóvá* a kriptonímikus analízis módszerével, melyet Rand Miklós „Az olvashatóság teóriájának” nevez.

Az inkorporált személyiségek drámai dialógusából fakadóan Ábrahám és Török alapfeltevése az – noha ezt nem előfeltevésként, hanem az alábbi gondolatmenetből eredő következtetésként kezelik –, hogy a rendelkezésükre álló álmokban és tünetekben (melyeket ugyancsak verbális alapanyagnak tekintenek) a nővérnek és a farkasnak (Apa) együtt kell a színen megjelenüek.

Ábrahám és Török értelmezését nem csak az jellemzi, hogy „újrahallgatják” az említett szövegeket sajátos fogalmi apparátusuk (leginkább az inkorporáció) szűrőjén keresztül, hanem az is, hogy interlingvisztikusan teszik ezt. Vagyis először „konzultálnak” az orosz szótárral, majd az angollal, mely a Farkasember második nyelve (angol nevelőnője volt), és – ahol szükséges – német szavakat is elővételeznek, noha a német nyelv nem gyökerezik olyan korai gyermekkorban, mint a többi, de mindkét analízisének „anyanyelve”.

Lássuk tehát a belső dialógus szereplőit felfedő kriptonímikus szófejtést a rendelkezésre álló nyelvi anyagok alapján.

A Freud-szövegben található meghatározó farkasos álomban az eredetileg felbukkanó farkasok száma hat, ezt azonnal hétre javítja a páciens, az álomhoz készített rajzán viszont öt farkas található.

Ábrahám és Török a hat orosz megfelelőjét tekintve azt találja, hogy „seszty” angol fonetikus átírás szerinti „shiest” szó¹³ még két jelentéssel bír: pózna, ill. árbo. Ezekkel a genitális szimbólumokkal mint „betegség-orientált” analitikus elmék, akár „elégedettek” is lehetnének, viszont a szerzőpárostól mi

sem áll távolabb, sőt abszolút nem egyeztethető össze ez az értelmezés az általuk vázolt dramaturgiával (egy szereplőre két szó utalna, a farkas és a hat is az apára). Még szerencse, hogy a szerzők szeme a szótár szomszédos szavain megakadt: „shiestiero”, „shiestorka”, amely hat vagy többször hat embert jelent. Ugyancsak örvendetes hasonlóság, hogy a nővér kicsinyítőképzős alakja „siestorka”, ily módon a „hat” (6) nem a többszörözés jelentésmozzanatát hordozza, hanem a nővért magát jelenti.

A nővér-apa inkorporált kettősét a szerzők a „siestorka-buka” (farkas) szóalakban ragadják meg, melyet csekély fonetikai torzulással a „zviezda-luna” (félhold) rímes megfelelőjének tartanak. Ily módon tulajdonítanak egy, a Brunswick-i analízisben felbukkanó álomnak jelentést. Az álmot ismertetjük Brunswick lejegyzésében: „A páciens a rendelőmben, a díványon fekszik. Hirtelen, közel a mennyezethez, felbukkan egy félhold és egy csillag. A páciens tudja, [hogy, amit lát] hallucináció, és afeletti kétségbeesésében, hogy meg fog örülni, lábaim elé veti magát.”¹⁴

A szerzők figyelme ezután a felhőkarcolós álomra irányul (ismét Brunswicket idézzük): „Velem van egy felhőkarcolóban. Egyetlen kijárat adódik: egy ablak, amelyből nagyon veszélyes módon egy létra vezet a földre. Ahhoz, hogy kijusson az ember, át kell másznia az ablakon.(...) [A páciens] erős szorongással ébred.”. Ábrahámék az orosz „nieboskreb”, felhőkarcoló szóalakban nem találhatnak utalást egyik (drámai) szereplőre sem, ezért a másodlagos nyelvként kezelt németből indulnak ki. A „Wolkenkratzer” összetétel első szavában könnyedén fellelik a farkas alakot: a „Wolkból” oly módon, hogy átsiklanak a „volk” alakra (orosz farkas), ami az apát jelöli. Ezek szerint a második tagnak kellene a nővérré utalnia, s ez már „kalandosabb” úton nyer bizonyítást. Az orosz szó („nieboskreb”) második tagjához (és az abból a tőből fakadó hasonló alakokhoz) kapcsolható jelentések a következők: karcol, hasít, valamint egyéb hangutánzó szavak. Ez azonban még nem vitt közelebb a nővérhez, ezért egy kis időre letérve az álom-szövegek útjáról, másik ösvényen is elindultak a szerzők: a tünet-szöveg ösvényén. A tünetek egyike, amellyel a Farkasember Brunswickhez fordult, az úgynevezett „orrtünet”: az orrán lévő hegeket, azaz sebhelyeket, a páciens hipochondriásan „lupus seborrheus”-szá¹⁵ nagyította. A két „szövegfajta”, azaz az álom és a tünet együtt (hallása és) olvasása már ad némi fogódzót: tudniillik van egy közös jelentésmozzanat: a „seb”. A „seb” evidensen (és a szerzőpáros nem tartja ezt örvendetes evidenciának) a kasztrációval függene össze, de mégis hogyan hozható mindez összefüggésbe a

nővéri csábítással? A kulcsszót ezúttal nem lehet a hasonlólakúságon (paronímia), illetve valódi vagy kvázi-homofónián keresztül (mint az eddigiek során) bizonyítani, ezúttal valamilyen szemantikai helyettesítésre van szükség. A szerzők kiemelik, hogy itt, az ún. „kriptonimikus helyettesítésnél” nem egyszerű metonimikus helyettesítésről van szó (a metonímiánál felfedezhető a jelentések között valamilyen logikai kapcsolat, rész-egész ok-okozat stb.). A kulcsszónak többjelentésűnek kell lennie (polifónnak), amelyben a jelentések egyenrangúak, de az egyik jelentés, amely idegen és titkos tartalomra utal, árnyékban marad (Ábrahámék a rájuk jellemző költőiséggel úgy fogalmaznak, hogy a tartalmat „halotti lepel fedi”). Majd pedig újabb komponenst iktatnak a nővér alakjára vonatkozó szófejtésbe: a kitüntetett libidinális pillanatot (Grusa-jelenet¹⁶). Ezt a fétist hozzák kapcsolatba a kriptonimikus helyettesítés módszerének segítségével a nővér és öcs közötti csábítási jelenettel. Ennek nyelvi manifesztációja, hogy a Grusa-jelentetben szereplő súrolás orosz megfelelőit a „tieret”, „natieret” összehozzák a felhőkarcolós álomból kikövetkeztetett karcolni, csiszolni szavakkal. Visszafelé ellenőrizve pedig, a „tieret” szó jelentései között a következőket találják: 1) dörzsöl, 2) csiszol 3) sebez 4) súrol. Ezekkel a helyettesítésekkel már megfejtethető a „felhőkarcoló” rejtélye: a dörzsöléssel szerzett szexuális öröme vonatkozik. Az orrtünet tehát két szó asszociációján keresztül jött létre: az egyik elhallgatódott, a farkas (lupus), a másik kriptoníma formáját öltve (seb-hely) kommunikálta a nővéri csábítást viszonzni (és az apa helyét elfoglalni) vágyó vágyat kifejező kulcsmondatot: „gyere nővér, dörzsöld meg a péniszem”. A letiltottság, kimondhatatlanság és kirekesztettség mágikus erőt kölcsönzött ezeknek a szavaknak. Ez a letiltottság olyan erős, hogy a helyettesítő értékű szinonimák kriptonimák lesznek, noha nincs semmilyen nyilvánvaló szemantikai kapcsolatuk a tabu-szóval: például a „tzaparat” (csiszol, karcol) és „tieret” (dörzsöl).

Ábrahám és Török könyvének törzsét azonban nem az efféle igen bonyolult és vitatható áttételeket alkalmazó „szönyomozás”, hanem freudi és brunswicki analízis álomszövegeinek „hallgatása”, és hallás után való sajátos – és jegyezzük meg, éppen annyira vitatható – „fordítása” alkotja, mely inkább a nyelveken keresztüli tágan értelmezett „rímekkel” és „homofóniákkal” dolgozik.

Mielőtt ezt a módszert is – igen röviden – megkíséreljük bemutatni, lényeges kiemelni az említetteken kívül még néhány lényeges pontot, amelyben. Ábrahámék esetértelmezése eltér Freud *Farkasemberétől*.

Esettanulmánya középpontjába Freud a „farkasos” álmot helyezi, melyet Ő

a másfél éves gyerek által megfigyelt ősjelenet négy és fél éves korban történő aktuális feldolgozásaként interpretál.

Ábrahám és Török, a vázolt dráma fényében – melynek színpadra állításában e felfogásnak döntő szerepe van –, úgy értelmezi a szóban forgó álmot (szintén központi elemként), mint amelyben a gyermek traumatikus élménye, az, hogy szemtanúja az orosz nyelvű édesanya és az angol nevelőnő szóváltásának, a nevelőnő panaszának, közte és nővére között folyó szexuális játékokat illetően. Nem csak saját érintettségét tekintve traumatikus e tanúság a gyermeknek, hanem azért is, mert ez a szexuális játék a szerzők feltételezése szerint a nővér részéről annak reprodukálása, amit az apával szemben tett, s azért is, mert ezt a fiúnak – az anya kedvéért – titokként kell kezelnie. Az álom szöveganyaga a traumatikus szituáció rekonstrukciója.

A szerzők a Freud által lejegyzett álmot úgy „fordítják le”, hogy a szavak, kifejezések izolált szófejtésével az eredeti nyelvi szövegtől (szintaktikai struktúrától) teljesen független, új szöveget hoznak létre. Mielőtt az ismét nem túl egyszerű szófejtési módszer néhány mozzanatának bemutatására vállalkoznánk (vagy inkább merészkednénk), célszerű ismertetni a freudi álom¹⁷ Ábrahámék szerinti „fordítását” is teljes terjedelmében:

„A fiú a tanú, nem te [ti. a nevelőnő], de ő hazudik. De nem hazudik, ő hiteles tanú. [Már] a tanúság előtt régi bűnök sora [esett meg]([Nem te vagy) tudod [a tanú], hanem a fiú. Ő egy [kis]fiú, álmot látott [csupán]. (A tanú) nem te vagy. Az igazság: a tanú [kis]fiúnak vallotta magát. Látja a nagy bűnöket, párszor szélesre nyílik a slicc [és „kirepül” belőle valami]. A nővér ott volt. A slicc elég szélesre kinyílt. A (Miss) róka, [olyan mint egy] kopó a „nagy” meséi miatt, aki hegyezi a fülét mindenre. Attól félnek [a nővér és a fiú], hogy a szétnyíló slicc gazdája leül (börtönbe kerül)”¹⁸.

Mégis milyen módon jutottak a szerzők ehhez a freudi álomszövegtől gyökeresen különböző „forgatókönyvhöz”? Nagyon érdekes, hogy Ábrahámék az álomlátás körülményeit ugyanolyan nyelvi anyagként kezelik, mint az álom tartalmát, sőt ezek a látszólag körülményszerű mozzanatok tartalmi elemmé válnak a „fordítás” során. A szemtanúság döntő tényét például a következőképpen tárják fel: az orosz álmodni: „videt” szót homofónnak tekintik az angol witness tanú szóval, majd az orosz „otchovidno” szemtanú szóból elvonják az „otche” szót, amelyről úgy vélik, hogy az álomban szereplő ablak szóra („áknó”) utal. Ezután nézzünk egy kifejezetten szintaktikai jellegű „fordítást”. az álomban szereplő „ágy” jelölésére az angol „bed” ill. a német „Bett” szót találják, ami

szerintük itt a „but”, azaz az angol „de” szónak feleltethető meg: „A tanú a fiú, nem te, ‘de’ hazudik.” Az álom középponti szimbóluma, a fán ülő fehér farkas pedig a szélesre nyíló (nadrág)hasítékból „felröppenő” (apai) péniszre utal. A farkas ül (vagy ülő farkas) angolul „wolf sitting” szókapcsolatot gutturális *l*-lel ejtve a szerzők „goulfik” alakhoz jutnak, mely oroszul hasítékot (sliccet) jelent. Az angol fehér „white” szóra pedig a „wide”, azaz széles (ugyancsak angol) szó rímel. Ábrahámék a Freud által lejegyzett álomszöveg minden egyes szavát hasonlóan, az áhított koherencia irányába alakítva „fordítják le”.¹⁹ Mi azonban itt megállunk, és értékelés helyett néhány, a szerzők művét az irodalomkritika és a költészet szempontjából tett megjegyzéssel zárjuk írásunkat.

Szerintünk, nem túlzás azt állítani, hogy Ábrahámék költői fordítása a befogadót benne élő (például nyelvészeti) hagyományainak felidézésére mozgósítja, és – mint az igazi diskurzusteremtő szövegek – legalapvetőbb fogalmaink radikális újragondolására késztet.

Az angol nyelvű kiadáshoz írott fordítói előszavában Nicholas Rand mutat rá arra, hogy *A farkasember bűvös szava* a páciens „életkölteményének olvasása”, sőt maga az élet az „olvashatóvá” tett költeményből teremődik meg. Rand egy igen fontos szempontot is kiemel, amely megkülönbözteti Ábrahámék kriptonímia-elképzelését a lacani jelölőlánc-koncepciótól, s egyben rávilágít a kriptonimikus analízis egy lényegi jellemzőjére: Lacannál egy betölthetetlen hiányt érzékel a szubjektum, mely nyelvészeti fogalmak segítségével úgy fogalmazható meg, hogy a vágy az elérhetetlen végső jelöltre irányul, melytől a jelölőlánc választja el a jelölőt. Míg a kriptonímia pontosan ennek a választóvonalnak („barrier”) a természetére kérdez rá, ezt a jelölő és lehetséges jelölt közötti határvonalat, „akadályt” olvassa, értelmezi, mint ami pontosan azért jött létre, hogy vizsgálat tárgya legyen. Rand Miklós szerint a kriptonimikus analízis alkalmazható mint irodalomkritikai eszköz: a nem odaillő, látszólag nem koherens, az interpretációnak akadályt képező elemeket olvasható entitásokká alakító értelmező eljárás: a „csend helyeire” mutat rá – úgy az irodalmi elemzésekben, mint a klinikai pszichológiai gyakorlatban²⁰.

Alexander Etkind *A lehetetlen Erőszának* Pankejevről szóló fejezetében egy hosszú és igen revelatív lábjegyzetet szentel Ábrahámék művének. Etkind, noha kritizálja a szerzők „fordítói gyakorlatát”, mint ami „több erőszakolt belemagyarázást és az orosz fül számára nyilvánvaló képtelenséget tartalmaz”, de egyúttal érzékeli a mű vonzó koherenciáját, és a végkövetkeztetést figyelemre méltónak találja: „a Farkasember története ebben a könyvben egyáltalán nem szokványos módon értelmeződik”.²¹

Derrida is, említett előszavában magáról a „szótárról” – minden elmarasztaló felhangot mellőzve – mint a „hihetetlenséget súroló elképesztő nyelvi manipuláció termékéről” beszél, ugyanakkor a mű egészét kifejezetten védelmébe veszi egyfajta „poétikai igazság” jegyében. Állítja, hogy ez a „psychoanalysis litographica” semmit sem veszít azzal, hogy hitelessége a tudományos-
ságot, az objektivitást és az episztemológiai konszenzus realista keretét sérti.²²

*

JEGYZETEK

- 1 Jelen írás a „Pszichoanalízis és narratívum” A Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Doktori Iskola Elméleti Pszichoanalízis alprogramjának műhelykonferenciáján, 2003-ban, Pécsen elhangzott előadás bővített, írásos változata.
- 2 Sigmund Freud: Egy kisgyermekkorú neurózis története [”A Farkasember”] in: *A Farkasember Klinikai esettanulmányok II.*, Filum, Budapest, 1998, 75-188. (a továbbiakban: Freud, 1998)
- 3 Lásd Erős Ferenc: Előszó in: Freud, 1998, 7-11.
- 4 Ruth Mack Brunswick: A supplement to Freud’s “History of an Infantile Neurosis”. In: Muriel Gardiner: *The Wolf-Man by the Wolf-Man*, Basic Books, New York, 1971, 263-307.
- 5 Muriel Gardiner: *The Wolf-Man by the Wolf-Man*, Basic Books, New York, 1971.
- 6 Karin Obholzer: *The Wolf-Man sixty years later*. Continuum, New York, 1982.
- 7 Nicolas Abraham – Maria Torok: *Cryptonymie. Le Verbier de l’Homme Aux Loups*. Flammarion, Paris, 1976, angol nyelven: *The Wolf Man’s Magic Word: A Cryptonymy*. Translated by Nicholas Rand. University of Minnesota Press, Minneapolis, 1986.
- 8 Nicolas Rand: Ábrahám Miklós unokaöccse. Az Egyesült Államokban él, a University of Wisconsin–Madison francia irodalmi tanszékének professzoraként dolgozott, nagybátyja második feleségének, Török Máriának halála után, 1998-tól, hagyatékának kezelője és az életmű szakértője.
- 9 Nicolas Rand: Translator’s Introduction: Toward a Cryptonymy of Literature. In: Abraham – Torok, 1986.
- 10 Jacques Derrida: FORS Les mots anglais de Nicolas Abraham et Maria Torok. In: Abraham – Torok, 1976, 7-73.
- 11 Vö. Peter Brooks: A pszichoanalitikus kritika eszméje. In: Bókay Antal – Erős Ferenc (szerk.): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Filum, Budapest, 1998, 42-55.
- 12 Az inkorporáció, ill. a crypte, (kripta, pszichés zárvány) valamint a demetaforizáció fogalmát a szerzők *A burok és a mag* c. könyvükben (*L’écorce et le noyau*, Flammarion, 1987) fejtik ki, részletek a könyvből magyarul: *Thalassa*, 1998/2-3. 112-156.
- 13 A továbbiakban az orosz szavakra az angol fonetikus átírás szerint utalunk.

- 14 Brunswick, i.m. 288.
- 15 Gümőkóros bőrbetegség.
- 16 Grusa a Pankejev család cselédje volt, és a gyermekből a hátulról megpillantott felmosó (padlót súroló) fiatal nő képe különös izgalmat váltott ki. Ez a pozíció a páciens későbbi szexuális tevékenységében is meghatározóvá vált.
- 17 Freud idézi: „Azt álmodtam, hogy éjjel van, és én az ágyamban fekszem. (Ágyam láb felőli vége az ablaknál állt, az ablak előtt egy sor öreg diófa volt. Tudom, hogy amikor álmodtam, tél volt és éjszaka.) Hirtelen magától kinyílik az ablak, s rémülten látom, hogy a nagy diófán az ablak előtt néhány fehér farkas ül. Hatan vagy heten voltak. Egészen fehérek voltak, inkább rókákra vagy vérebekre emlékeztettek, mert hosszú farkuk volt, mint a rókáknak, a fülük pedig felállt, mint a kutyaéknak, amikor egymásra figyelnek. Nagy félelemben, nyilvánvalóan attól, hogy megesznek a farkasok, felkiáltottam és felébredtem. Dadám sietett az ágyamhoz, hogy megnézzék, mi történt velem. Jó ideig eltartott, amíg meggyőződtem róla, hogy az egész csak álom volt, annyira természetesen és világosan jelent meg előttem a kép, amint nyílik az ablak, és a farkasok ott ülnek a fán. Végül megnyugodtam, úgy éreztem magam, mint aki nagy veszélytől szabadult meg, és újból elaludtam (...)” In: Freud, 1998. 102.
- 18 Abraham – Torok, 1986, 39., a francia kiadásban: 154.
- 19 Vö. Abraham – Torok, 1986, 33-39.
- 20 Lásd pl. Nicholas Rand: *Le cryptage et la vie des œuvres*. Aubier, Paris, 1989; Pascal Hachet: *Cryptes et fantômes en psychanalyse*. L'Harmattan, Paris, 2000.
- 21 Alekszandr Etkind: Neurotikus a forradalmárok nemzedékében. *Thalassa*, 1997/2-3. 72. 20. lábjegyzet.
- 22 Derrida, i.m. 35.

* * *